

HUMANITIES INSTITUTE

Serhat Tertemiz, MA

EŞEKLİ KÜTÜPHANECİ (2000)

FAKİR BAYKURT (1929-1999)

Hakkında

Mustafa Güzelgöz adlı bir kütüphanecinin gerçek yaşam öyküsünden esinlenerek kaleme alınmış eser biyografik nitelikler taşımaktadır. Mustafa Güzelgöz'ün haricinde eserde yer alan Dimitrios Katsikas ve Aziz Güzelgöz'ün Türk ve Yunan uluslarının dayanışmasını güçlendirmek için buldukları girişimlere de değinilir. Ölmeden önce hasta yatağındaiken son düzeltmelerini yaptığı ve ismini verdiği eser Eylül 2000'de Adam Yayınları tarafından kitap haline getirilip basılmıştır. Baykurt'un ölümünün ardından kızı Işık Baykurt *Eşekli Kütüphaneci*'yi bir önsöz ekleyerek yayımlatmıştır. Eserin konusuna dair Hülya Nutku'nun Varlık dergisinde yayımlanan röportajında şu ifadeler yer almaktadır: "Ürgüp kasabasındaki eski kitaplığı yenileyen, içindeki kitapları halkın yararlanmasına açan, bununla yetinmeyip yedi sekiz eşeğin sırtına yüklediği kasalar içinde köylere kitap taşıyan Mustafa Güzelgöz'ü yüzcek tanımak, onu çevresi içinde görmek, kendisiyle görüşmek için Ürgüp'e kadar gittim, Karain, Karacaören köylerinde incelemeler yaptım. Oraya gelecek yıl bir daha gideceğim ve Eşekli Kütüphaneci'nin yaşamını yazacağım" (Nutku 1997, 39). 11 Temmuz 1997 tarihinde Hulki Cevizoglu'nun moderatörlüğünü yaptığı Kanal 6'daki programda Baykurt; Mustafa Güzelgöz'le tanışacağını ve onun yaşamöyküsünü kaleme alacağını dile getirmiştir. Yüz kırk yedi sayfadan oluşan eserde otuz altı bölüm yer almaktadır. Eserin bazı bölümleri ilahi bakış açısına sahip anlatıcının anlatımıyla devam ederken 8-29 bölümler arasında kahraman anlatıcıyla karşılaşılır. Gerçek vaka zamanı 1988 yılının yaz mevsimidir. Vaka süresi iki haftadır. Fakat kendi yaşamöyküsünü kendi ağzından anlatan Mustafa Güzelgöz'ün zamanda birçok kez geriye gittiği görülür. Anlatıdaki geniş ve açık uzamlar: Ürgüp, Başköy ve Larisa'dır.

Özet

Eserde üç farklı karakterin öyküsü yer almaktadır. "Bu öykülerden ilki, Yunanistan'ın Larisa kentinden atalarının 1924 yılında sürgün edildiği Türkiye'ye gezmeye gelen Dimitrios ile Ürgüplü Aziz Güzelgöz'ün kurduğu dostluğu ve bu dostluğu iki ülke arasında pekiştirmek için verdikleri çabayı anlatır. Dimitrios ve Aziz, aralarındaki ilişkiyi kan kardeşliğine kadar götürüp komşu iki ülke arasında karşılıklı geziler düzenlenmesine öncülük ederler; fakat iki ülke arasındaki gezilere engel olmak isteyen belli kesimler vardır. Onlar tüm sorunlara rağmen Larisa ve Ürgüp'ün girişine kardeşlik levhasını astırmayı başarırlar. İkinci öykü, yazarın gerçek hayattan esinlenerek kurguladığı köylüleri aydınlatmak ve bilgilendirmek için eşeklerle otuzdan fazla köye kitap taşıyıp uygun olan köylerde küçük kitaplıklar açılmasını sağlayan ve bu kitaplıklara kadınların da gelmeleri için dikiş makineleri, beşikler, halı dokuma tezgâhları koyduran Mustafa Güzelgöz'ün yani "Eşekli Kütüphaneci"nin verdiği mücadeleyi anlatır. Onun verdiği aydınlık mücadele "yukarıdakiler"in rahatsız olmasıyla sonlandırılır; fakat insanlar üzerinde bıraktığı derin izleri silmek mümkün olmaz. Romandaki üçüncü öykü ise Ürgüplü Halk Müziği Sanatçısı Refik Başaran'ın Dimitrios ve Mustafa Güzelgöz arasındaki sohbetlerde kısaca anlatılan hayatıdır. Sanatçı, 38 yaşında hayatını kaybeder; fakat Anadolu, yarım yüzyıldır onun türkülerini dinlemeye ve bu türkülerle duygularını ifade etmeye devam eder. Mustafa Güzelgöz, yakın arkadaşı olan sanatçıyı çok sever ve bu sevgiyi Dimitrios'a da aşılacak için elinden geleni yapar. Başlarda türkülerini anlamayan Dimitrios, dinledikçe Mustafa Güzelgöz'e hak verir ve ülkesine döndüğünde o da çevresindekilere sevdirmek için uğraşmaya başlar, Refik Başaran'ın türkülerini iki ülke arasında kurulan dostluk köprüsünü güçlendirir" (Çetin 2021, 133-134). Üç farklı yaşamöyküsüne sahip karakter aynı anlatıda bir araya gelir. Ürgüp asıllı bir aileye mensup olan Dimitrios'un ataları 1924 mübadelesiyle Yunanistan'ın Larisa kentine göç etmiştir. Ürgüp'ün masalsi güzelliğini büyüklerinden dinleyerek büyümüş olan Dimitrios orayı görmek istemiş ve ilk fırsatta Ürgüp'e gitmiştir. Ürgüp'te tanıştığı Aziz Güzelgöz'ün samimiyeti ve sıcaklığı sayesinde iki ulusun kardeşliği için çalışmaya başlar. Mustafa Güzelgöz'ün köylüleri aydınlatmak için verdiği mücadele iki gence büyük örnek olur. Refik Başaran'ın kaleme aldığı ve derlediği türkülerse iki halkın dayanışmasını ve ortak geçmişini temsil eden kültürel ürünler olarak kabul edilir. Mustafa Güzelgöz, Dimitrios Katsikas ve Aziz Güzelgöz halkların aydınlanmasını sağlamak ve dayanışma bağlarını kuvvetlendirmek için çıkarıcı

siyasilere karşı mücadele verirler. Başlangıçtaki Dimitrios ile Aziz'in kardeşliği Ürgüp'le Larisa kentlerinin halklarına yayılır.

Kişiler

Mustafa Güzelgöz Anlatının başkarakterlerinden biri olan anlatı kişisi bilge bir tiplene olarak oluşturulmuştur. İlk mesleki deneyimi futbol takımı antrenörlüğü olan başkarakter daha sonra kaymakamın teşvikiyle Tahsin Ağa Kütüphanesi'nde çalışmaya başlamıştır. Hanife'yle evlidir ve Aziz'le Murat adlarındaki iki oğlu haricinde altı dört çocuğu daha vardır. Milli Eğitim'de doktor olan Ahmet adında bir kardeşi vardır. Kütüphanecilik yaptığı dönemlerde özellikle köylülerin aydınlanmalarını ve kendi akıl çağlarına erişmeleri için önemli girişimlerde bulunmuştur. Olumlu bir tiplene olan anlatı kişisi Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi'ndeki özne işlevini görmektedir.

Aziz Güzelgöz Mustafa Güzelgöz'ün aykırı düşünce yapısına sahip olan oğlu anlatının geçtiği zamanda yirmi altı yaşındadır ve antika dükkânı işletmektedir. Karakteri ve mizacı sayesinde yerel halk tarafından çok sevilip saygı gören anlatı kişisi genç yaşına rağmen Aziz Baba adını almıştır. Bir çocuğu olan anlatı kişisi Selma'yla evlidir. İki ulusun kardeşliği için çaba sarf eden ve düşkünüleri daima gözetmeye çalışan karakter olumlu bir tiplenedir. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi'ndeki özne işlevini görmektedir. Aynı zamanda belirli bölümlerde Mustafa Güzelgöz'ün amacına ulaşmasında yardımcı görevi de görür.

Dimitrios Katsikas Ataları 60 yıl önce Ürgüp'ten Larisa'ya göç etmek zorunda kalmış olan Yunan bir aileye mensuptur. 1924 yılında gerçekleşen mübadeleyle büyükleri Ürgüp'ten Yunanistan'a göç etmiştir. Atalarının anlattığı Ürgüp'ün masalsı hikâyeleriyle büyümüştür. Selanik Üniversitesi'nde Teoloji ve Felsefe okumuş olan anlatı kişisi aynı üniversitede Uygurluk ve Mimarlık Tarihi dersi vermeye başlamıştır. Anlatının geçtiği zamanda yirmi altı yaşındadır. Ürgüp'ün Başköy köyünü bir haftalığına gezmek için seyahate çıkan anlatı kişisi Güzelgözlerle tanışması üzerine tatilini uzatır. Olumlu bir tiplene olan Dimitrios Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi'ndeki özneyi temsil eder. Aynı zamanda diğer öznelerle yardım ettiği de görülür.

Refik Başaran 1945'te otuz sekiz yaşındayken hayata gözlerini yummuş olan anlatı kişisi Damsalıdır. İlerleyen yıllarda Damsa'nın adı Taşkınpaşa olarak değiştirilmiştir. Bölgenin önemli ve saygın bir halk ozanı olan Refik Başaran yüzlerce türkü bestelediği gibi birçok derleme de yapmıştır. Ürgüplülerin ortak değerlerini temsil eden anlatı kişisi iki ulusu bir araya getiren en önemli paydalardan biridir. Bölge halkı tarafından birçok kadınla birlikte olmuş olmasından dolayı eleştirilse de onun en çok Feride'yi sevdiği konuşulur. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi'ne göre yardımcı konumundadır.

Rasim Esmer Mustafa Güzelgöz'ün taşradaki faaliyetlerinden rahatsız olan "yukarıdakiler" Ankara'dan bir müfettiş görevlendirerek onu cezalandırmaya karar verirler. Oldukça asık suratlı ve soğukkanlı bir mizaca sahip olan Rasim Esmer Mustafa Güzelgöz'ün faaliyetleri hakkında soruşturma yapar ve onu taşrada kurulan kooperatiflerden çıkar elde etmekle suçlar. Rasim Esmer bürokraside yer alan olumsuz memur tipini temsil etmektedir. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi'ne göre engelleyici konumundadır. Amacına ulaşmak isteyen özneyi engellemeye çalışır.

Yukarıdakiler Mustafa Güzelgöz bürokrasiyi, siyasileri, sermayedarları ve büyük mülk sahiplerini kısaca "yukarıdakiler" adıyla sıfatlandırır. Yukarıdakiler halkı sömüren, onların aydınlanmasına ve bilinçlenmesine engel olmaya çalışan en etkin güçtür. Ürgüp'teki taşra halkını bilinçlendirmeye ve aydınlatmaya çalışan Mustafa Güzelgöz'ün önündeki en büyük engel yukarıdakilerdir. Aynı şekilde Ürgüp'le Larisa kentlerini kardeş kent haline getirmeye çalışan ve iki ulusun dayanışması için büyük çaba sarf eden Dimitrios'la Aziz'in önündeki en önemli engel de yine yukarıdakilerdir. Anlatıda yukarıdakiler adı verilen kişiler detaylı bir şekilde işlenmemiş olsalar da oldukça etkilidirler. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi'ne göre engelleyici konumundadırlar ve olumsuz özellikler gösterirler.

Anlatıda yer alan diğer anlatı kişilerinin isimleri şunlardır: Hanife; Mustafa Güzelgöz'ün eşi, Murat; Mustafa Güzelgöz'ün oğlu, Selma; Aziz Güzelgöz'ün eşi, Osman Ersoy; Ankara Üniversitesi DTCF'de profesördür, Kaymakam Fahri Çıvgın, Vali, Ürgüp Belediye Başkanı Kürşat Numanoğlu, Larisa Belediye Başkanı Kaffes Khristodulos, İmam Yılmaz Efendi, Anastasia Teyze; Dimitrios'un teyzesi, Bekçi Recep Efendi, Osman Nuri Torun; Devlet Planlama Örgütü Müdürü, Kültür Bölümü Başkanı Erhan Bey vd.

Detaylı Olay Örgüsü

Dimitrios'un Ürgüp'e Gelmesi ve Aziz'le Tanışması Ataları Ürgüp'ten Larisa'ya göç etmiş olan Yunan bir ailenin oğlu olan Dimitrios, ailesinin geldiği yerlerle ilgili hikayeler dinleyerek büyümüştür. Selanik Üniversitesi'nde Teoloji ve Felsefe Bölümü okumuş olan Dimitrios, aynı üniversitede Uygurluk ve Mimarlık Tarihi dersi vermektedir. İki ülke arasındaki engeller kalktıktan sonra Dimitrios Türkiye'ye gelir ve Ankara'dan otobüse binerek Ürgüp'e varır. Türk insanının tutucu olduğunu çok kez duymuş olan Dimitrios zihnindeki önyargılar nedeniyle şüpheye düşmüştür. Mübadeleyle Yunanistan'a göç etmiş olan ailesinin geldiği toprakları yakından tanımak istemiştir. Ürgüp'teki peribacaları karşısında duyduğu hayranlığı gizleyemez. Temenni Tepesi'ne çıkan Dimitrios Bekçi Recep Efendi'ye nerede mantı yiyebileceğini sorar. Recep Efendi Dimitrios'a Antikacı Aziz Baba'nın dükkanını tarif eder. İyi Türkçe konuşan ve mantı yemek isteyen Dimitrios'un Yunan olduğunu öğrenen Recep Efendi çok şaşırır. Şehir merkezindeki bir otele yerleştikten sonra antika dükkanına giden Dimitrios, oldukça genç ve nazik bir satıcının Fransız müşteriyi İngilizce konuşmaya çalıştığını görür. Yirmi altı yaşındaki Aziz Baba Dimitrios'la ilgilenir. Dimitrios Aziz'e Ürgüplü atalarından bahseder ve mantı, pekmez, yoğurt yemek istediğini söyler. Aynı zamanda evin büyükleri için Başköy'den toprak ve su götürecektir. Aziz çirak aracılığıyla eve haber gönderir ve annesi Hanife'ye akşam yemeği için mantı yapmasını ve yoksa pekmez almasını iletir.

Dimitrios'un Mustafa'yla Tanışması ve Birlikte Başköy'e Gitmeleri Eve misafir geleceğini öğrenen Hanife Hanım geliniyle birlikte alışveriş yapıp hazırlık yapmaya başlar. Şükrü Efendi'den kıyma alan Hanife Selma'yla birlikte mantı açar. Akşam yemeğine Güzelgöz ailesine konuk olan Dimitrios Eşekli Kütüphaneci Mustafa'yla tanışır. Güzelgözler Dimitrios'a misafirperverliklerini gösterirler ve 1924 yılında Larisa'ya göç etmiş olan Dimitrios'un atalarının hikâyesini dinlerler. İki farklı kültürün temsilcileri arasında kültürel farklılıklar üzerine şakalaşmalar olur. Mustafa Güzelgöz Dimitrios'a bölgenin meşhur halk ozanı Refik Başaran'dan bahseder. 1945 yılında 38 yaşındayken Ayaş yolu ve Arıca dağının eteklerinde ölmüştür. Onlarca plak doldurup yüzlerce türkü seslendirmiştir. Hanife Refik Başaran'ı birçok kadınla birlikte olduğu için yargılar. Fakat Mustafa Refik Başaran'ı savunur ve onun en çok Feride'yi sevdiğini söyler. Ertesi sabah Yeşilhisar minibüsüne binerek Başköy'e gidilir. Dimitrios atalarının topraklarını görür. Anneanesi Ekaterini'nin anlattığı hikâyeleri ve söylediği Türkçe türkülerini hatırlar. Toprak ve su aldıktan sonra merkeze geri dönerler.

Dimitrios'un Güzelgözlerle Kaynaşması Onlarca köye eşeklerin sırtına yüklediği kitapları taşımış olan Mustafa Güzelgöz, geçmişte Temenni Tepesi'nde bulunan kütüphanede çalışmıştır. Hizmetlerinden dolayı ABD tarafından özel bir ödüle layık görülmüştür. Gazetelerde haber olmuş ve dünya gündemine oturmuştur. Mustafa Güzelgöz Dimitrios'a Ürgüp'teki yaşamdan ve gençlerin neden para kazanmak için büyükşehirlere göç ettiklerinden bahseder. İstanbul'da Tiftik ve Yapağı Başsatım Birliği'nde iş bulduğu dönemlerde II. Dünya Savaşı patlak vermiş ve üç buçuk yıl askerlik yapmak zorunda kalmıştır. Daha sonra memleketine dönen Mustafa ailesinin ısrarı üzerine büyükşehir gitmemiş ve Hanife'yle evlenmiştir. Her fırsatta Refik Başaran'ın türkülerinden bahseden Mustafa Dimitrios'tan daha fazla kalmasını otelden ayrılıp evlerine yerleşmesini ister. Güzelgözlerin evinden ailesine telefon eden Dimitrios çok mutlu olur. Kendini masalsı bir diyarda akrabalarıyla birlikteymiş gibi hisseder.

Mustafa G. ile Hanife'nin Evlenmesi Hanife'nin babası kızını Mustafa yerine zengin bir tüccara ya da makam sahibi bir memura vermek istemiştir. Mustafa'nın askerlik görevi oldukça uzun sürmüş olsa da Hanife onu beklemiştir. Bir gece yarısı Mustafa'yla Hanife köyün içinde buluşur ve Akköy'deki Abdullah'ın yanına kaçarlar. Uzun arayışlar sonunda jandarmaların onları bulamaması üzerine aileler çocuklarına geri dönmelerine yönelik haber gönderirler. Gençler köye geri döner ve onların evlenmelerine karar verilir. Askere gitmeden önce İstanbul'da bulunduğu depo görevlisi işinde çalışmak isteyen Mustafa'ya hem Hanife hem de aileler karşı çıkarlar. Onların isteği üzerine Mustafa İstanbul'a gitmekten vazgeçer.

Mustafa G.'nin Kütüphaneci Olması ve İlk Faaliyetleri Kahvehanede boşa vakit geçirmekten sıkılmış olan Mustafa, boş arazilerde top oynayan çocuklara futbol eğitimi vermeye başlamıştır. Mustafa'nın antrenörlük yaptığını gören Kaymakam Fahri Çıvgın ondan, İncesu ve Yeşilhisar takımlarına sürekli yenilen takımlarına da eğitim vermesini ister. Bunun karşılığında Kaymakam Mustafa'ya kitaplıktan ayrılan kadın memurun işini teklif eder. Mustafa Güzelgöz ayda kırk lira maaş alacağı işi kabul eder ve 01.07.1944'de işe başlar. Askerlik görevi sırasında tanıştığı felsefe öğretmeninden dünyayla ve insanlıkla ilgili birçok şey öğrenmiş olan Mustafa G. kütüphaneyi

düzenlemeye ve geliştirmeye karar verir. Eski alfabeye yazılmış olan nemli kitapları kurutur, temizler ve raflarına yerleştirir. Harf Devrimi'nin ardından eski alfabeye yazılmış olan kitapların büyük bir çoğunluğu depoya kaldırılmıştır. Fakat bölgede eski alfabeye hâlâ kitap okuyabilecek kişiler olduğunu düşünen Mustafa G. onları gün yüzüne çıkarır. Ardında yeni alfabeye yazılmış daha fazla kitabı kütüphaneye kazandırmak için çalışmalarına başlar.

Tahsin Ağa Kütüphanesi'nin Kuruluşu ve Mustafa G.'nin Kitap Sevgisi Ürgüp'ün ilk kütüphanesi Abdülmecit'in sarayında çalışan Tahsin Ağa tarafından açılmıştır. Memleketinde bir kütüphane yaptırmak isteyen Tahsin Ağa Abdülmecit'e ricada bulunmuş ve onun onayını alması üzerine Temenni Tepe'deki kütüphane binasını yaptırmıştır. Temenni Tepe'deki kütüphane binası ilerleyen yıllarda kaymakamlık ve valilik olarak kullanılmaya başlamış ve kütüphane merkezdeki başka bir binaya taşınmıştır. 1921 yılında dünyaya gelmiş olan Mustafa G. saz çalmak ve türkücü olmak istemiştir. Fakat Mustafa G.'nin doğup büyüdüğü yerde saz enstrümanı şeytan icadı olarak kabul edilir ve bundan dolayı ailesi tarafından saz çalmasına izin verilmez. Hayatı boyunca gericiликтen nefret etmiş olduğunu dile getiren Mustafa G. Atatürk sayesinde Cumhuriyet döneminde birçok olumlu adım atıldığını söyler. Fakat İsmet İnönü'nün ölümünden sonra iktidara gelen hiçbir siyasi partinin Cumhuriyetin getirdiği yeni değerlere sahip çıkmadığını dile getirir. İlkokul çağında okumayı söktükten sonra Mustafa G. Kör Saniye'ye kitaplar okumuş hatta bir kitabı onlarca kez okuduğu olmuştur. Jules Verne'den esinlenerek kaleme alınmış olan *İnatçı Kahraman Ağa* adlı eser herkesin sevgilisi olmuştur.

Mustafa G.'nin Seyyar Kütüphaneciliğe Başlaması Bölgenin yöneticileriyle birlikte bir köy ziyareti sırasında kendisine sandalye verilmemiş olmasına oldukça içerlemiş olan Mustafa G. bunun sebebini düşünmüştür. Yerliler tarafından saygı görmek için onlara; doktor, ortaokul müdürü, öğretmen, veteriner ve ziraatçı gibi hizmet götürmesi gerektiğini düşünen Mustafa G. köylerdeki halkodalarına kütüphane yapmak ister. Fakat Muhtar İsmail Ağa gibi birçok ileri gelen kütüphaneden daha önemli ihtiyaçları olduklarını söyleyerek Mustafa G.'nin teklifini geri çevirmişlerdir. Mustafa G. ise, kütüphane sayesinde istedikleri her şeyi yapıp elde edebileceklerini söyler. Marangoza yaptırdığı kasaların içine kitapları doldurup kasaları kiraladığı eşeklere yükleyen Mustafa G. köylülere kitap ödünç vermeye başlar. Köylüler kitaplara rağbet gösterir ve Mustafa G. emeklerinin karşılığını alır. Kaymakamın desteğiyle Mustafa G. otuz altı köye kitap dağıtmaya başlamıştır. Çalıştırdığı futbol takımının rakip takımları farkla yenmesi kaymakamın hoşuna gitmiştir. Daha fazla kitap almak, çalışanları ve eşekleri kadrolu hale getirmek isteyen Mustafa G. Ankara'daki genel müdürlüğe gider.

Mustafa G.'nin Kütüphaneyi Geliştirme Çabaları Aziz Berker'le görüşen Mustafa G. ilk denemesinde kapı dışarı edilir. Bunun üzerine Mustafa G. kapının önünde ağlamaya başlar. Zira eşine istediklerini yaptıracağına yönelik söz verdiğini ve eli boş dönmesi durumunda eve alınmayacağını söyler. Kapının önünde ağlayan Mustafa G.'ye üzülen ve onun samimiyetine inanan Aziz Berker istenen kadrolarla bütçeyi verir. Mustafa G. büyükşehirlerde yaşayan hemşerilerine mektup gönderir ve onlardan kütüphaneye destek olmalarını ister. Çocuklar için resimli kitaplar, köylüler için mesleki kitaplar ve dergi abonelikleri ister. Mustafa G., hemşerileri tarafından gönderilen yardımları fotoğraflayıp kayıt altına aldıktan sonra belgeleri Ankara'ya gönderir. Karlı bir günde Mustafa G.'yi dinleyen Dimitrios, onun eşekle köylere kitap dağıttığını hayal eder.

Devletin Kütüphanecilik Politikalarının Eleştirilmesi ve Kitap Sayesinde Hayatı Kurtulan Genç Diğer kütüphanelerle ve ilgili kurumlarla bağlantıya geçen Mustafa Güzelgöz, Kütüphaneler Derneği Bülteni'ni getirir ve bültendeki Prof. Osman Ersoy'un makalesini okur. Devletin kütüphaneciliğe önem vermediğini söyler. Kütüphanelere bütçe ayrılmadığını ve yeterince bina yapılmadığını ekler. Mustafa Güzelgöz'e göre bir ülkenin kalkınması ve refah seviyesinin artması için yapılabilecek önemli girişimlerden biri kütüphane yaptırmaktır. Osman Ersoy seyyar kütüphaneciler hakkında yazdığı yazıda Mustafa Güzelgöz'den bahsetmiştir. Kütüphaneye gelen bir genç Mustafa Güzelgöz'den Türk Ceza Yasası'nı ister. Birkaç gün sonra kütüphaneye geri gelen genç Türk Ceza Yasası'nı okuduğu için hayatının kurtulduğunu söyler. Zira sevdiği kızı kaçırmayı ya da evlenmelerine engel olan babasını vurmaya düşünen genç alacağı cezaları öğrendiğinde bu fikirlerinden vazgeçmiştir. Maddi olarak genç, kendisine denk olan bir ailenin kızıyla evlenip mutlu olmuştur. Mustafa Güzelgöz kooperatif şarap fabrikası kurulmasına önyak olur ve gence orada iş verir.

Cemalköy'de Kütüphane Açılması Köylerde atıl bir durumda olan halkodalarını kütüphaneye çevirmek isteyen Mustafa Güzelgöz, birçok köy muhtarı tarafından geri çevrilir. Yapılar köy tüzelkişilerine aittir. Gelişime ve yeniliğe açık bir köy olan Cemalköy'de yerel halkın yardımıyla kütüphane, top sahası ve kooperatif yapılır. Eğitim Koleji öğrencileri yeni yapılan kütüphaneye kitap

gönderir. Bölgenin önemli bürokratlarıyla açılış töreni yapılır. Girişimlere hiçbir katkıları olmayan kaymakamı ve valiyi eleştirir. Fakat onların törene iştirak etmiş olmalarından memnundur. Çocuklarla küp oyunu oynayan Mustafa Güzelgöz onlara kitap verir ve okudukları kitapları birbirlerine anlatmalarını ister. Kütüphane yönetimi tarafından kitap okuma ve hikâye yazma yarışmaları düzenlenir. Çocuk eğitimine çok önem verir. Ataerkilliğin neden olduğu baskılar nedeniyle kadınların kütüphaneye gelememelerini kabul edemez. En azından kütüphanenin tatil olduğu salı günlerini onların ziyaretine açar. Erkekler için radyo getirmiş olan Mustafa Güzelgöz, kadınları dikiş makinesi ve beşiklerle kütüphaneye çeker.

Mustafa G.'nin Öncülüğünde Kooperatifçilik Girişimleri Mustafa Güzelgöz, kooperatifçilik kitaplarının yoğun bir şekilde okunduğu Avcılar köyünde üzüm kooperatifi kurar. Yerlilere kooperatifçiliği anlatır ve bu konu üzerine onlarla tartışır. Çökek köylülerine büyük bir araziyi temizleten Mustafa Güzelgöz sekiz ay içinde bölgeye şarapevi kazandırır. Yol Su Elektrik Genel Müdüründen bölgeye elektrik çekilmesi istenir. Müdürlükten destek görememeleri üzerine Ziraat Bankası'ndan kredi çekilir. Beldede yaşayan ve görev yapan hocalar arasında şarap yetiştirmenin caiz olup olmadığı tartışılır. Çoğu hoca şarap üreticilerini dine karşı gelmekle suçlarken İmam Yılmaz Efendi ahlaklı bir şekilde üretmenin ve çalışmanın tanrı katında mükafatlandırılacağını söyler. Mustafa Güzelgöz Yılmaz Efendi'den kurulan futbol takımında kaleci olmasını ister. Mustafa Güzelgöz milletvekilleri ve kaymakam tarafından takdir edilir. Ancak Yunan olan Dimitrios'la görüşen Mustafa Güzelgöz bazı kişiler tarafından yadırganır.

Mustafa G.'nin Ödüllendirilmesi ve Üniversitede Ders Vermesi ABD tarafından düzenlenen Halka Gönüllü Hizmet Ödülü için Devlet Planlama Örgütü'nden bir aday göstermeleri istenir. Verilecek olan ödüle dünyadaki her ülkeden aday gösterilmesi istenir. Devlet Planlama Örgütü Müdürü Osman Nuri Torun'a Ürgüplü olan bir hizmetli Eşekli Kütüphaneci olarak anılan Mustafa Güzelgöz'ü önerir. Kültür Bölümü Başkanı Erhan Bey ve Ürgüplü hizmetli Salim Mermer Mustafa Güzelgöz'ü görmeye ve ondan adaylığını koymasını istemeye giderler. Kurulun ziyareti sırasında birçok gazeteci Mustafa G.'le röportaj yapar. Devlet Planlama Örgütü'nün Kültür Bölümü tarafından hazırlanan dosya ödülü verecek olan kurula gönderir. Finale kalan İtalyan ve İspanyol adayların arasından Mustafa Güzelgöz birinci seçilir. İtalyan aday elli kadar çocuğu okutmuş ve onların geleceklelerini kurtarmıştır. İspanyol adaysa salgın hastalıkların yaygın olduğu bölgelerde yıllarca çalışmıştır. Seçici kurul üyesi olan Mr. Dwight Cook Mustafa Güzelgöz'ün hem insanların geleceğini kurtardığını hem de onların okumalarını sağlayarak onları bütün felaketlerden korumuş olduğunu söyler. Bunun üzerine Mustafa Güzelgöz ödülü almaya hak kazanmıştır. Bunun üzerine Mustafa G. devletin önemli kurumlarından takdirnameler alır. Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Kütüphanecilik Kürsüsü kurulur ve Mustafa G. orada ders verir.

Mustafa G.'nin Takdir Edilmesi ve Kütüphanecilik Faaliyetleri Yabancı bir gezginin elinde bulunan Ürgüp'ün geçmiş yüzyıllardaki mimarisinin ve manzaralarının görüntülerini içeren Les Eglises Rubestres de Cappadoce adlı eseri bin liraya satın almış olan Mustafa Güzelgöz, ender bulunan bir eseri kütüphaneye katmış olduğu için çok mutludur. Almış olduğu ödül şerefine Tahsin Ağa Kütüphanesi'nin önünde düzenlenecek olan törene Amerikan elçisi Parker T. Hart da katılacaktır. Misafirlerini etkileyici bir sürprizle karşılamak isteyen Mustafa Güzelgöz törende İngilizce bir konuşma yapmaya karar verir. Türkçe yazdığı metni damadından İngilizceye çevirmesini ister ve ondan kelimelerin telaffuzunu dinleyerek ezber yapar. Tören sırasında kendini ve faaliyetlerini İngilizce anlatan Mustafa Güzelgöz herkesin takdirini kazanır. Amerikan elçisi tören sırasında kütüphaneye cip hibe edildiği müjdesini verir. Yük taşıdığı eşeklerle duygusal bir bağı olan Mustafa Güzelgöz zor da olsa onları emekli eder. Mustafa Güzelgöz'ün çabaları sayesinde bölge halkı kooperatifçilik ve tarım konusunda bilinçlenir. Kütüphanesi olmayan köylere kitap götürmeye devam eder. Cipun haricinde eşekleri de ihtiyaç durumunda kullanmaya başlar. Onun bütün gayretleri bazı makam sahiplerini gün geçtikçe rahatsız etmeye başlar.

Mustafa G.'nin Yukarıdakileri Rahatsız Etmesi ve Harcanması Bir gün Ankara'dan Ürgüp'e gelen Müfettiş Rasim Esmer Mustafa Güzelgöz'e hakkında şikâyet olduğunu ve görevini aksatarak çıkar ilişkileri kurduğunu söyler. Mustafa G.'nin kitap taşıdığı köylere gidip yerli halkla görüşen Rasim Esmer raporunu yazar ve Mustafa G.'yi suçlu bulur. Bunun üzerine Rasim Esmer ona emekli olmasını tavsiye eder. Aksi halde kıdemi düşürülecek ve hatta memurluktan atılacaktır. Köy Enstitülerinin nasıl kapatıldığını hatırlayan Mustafa G. maruz kaldığı haksızlığa çok üzülür. Ona göre Köy Enstitüleri toprak sahibi olan ağaların baskılarıyla DP tarafından kapatılmıştır. Zira Adnan Menderes de Aydın'ın en büyük toprak ağalarından biridir. Adnan Menderes'le birlikte iktidara gelen her hükümet zor

zamanlarını din istismarına başvurarak atlatmıştır. Kütüphanede İncil'le Tevrat'a da yer vermiş olan Mustafa Güzelgöz din düşmanlığıyla suçlanmış ya da gavur seviciliğiyle itham edilmiştir. Mustafa Güzelgöz, haksızlık karşısında tepkisiz kalan aşağıdakileri eleştirir. Hakkındaki iddialardan dolayı emekliliği istenen Mustafa G.'ye Prof. Osman Ersoy jübile yapmayı teklif eder. Toskabirlik'in Yönetim Kurulu Başkanlığı'na getirilecektir. Tahsin Ağa'da tören düzenlenir ve tören sırasında kaymakamla vali konuşma yaparlar. Mustafa Güzelgöz kendisini yalnız bırakmış olan dostlarını affedemez ve bu şekilde harcanmış olduğu için üzgündür.

Mustafa G.'nin Haksızlığa Uğraması ve Destek Görememesi Emekli olduktan sonra Karaören Hamamı'nın restorasyonu yarım kalır ve Amerikalılar tarafından hibe dilen cip eskidiği için Kayseri Eğitim Dairesi'ne verilir. Eşekler emekli edildiği için Aksalur köyüne kitap götürülmez olur. Köylere kitap götüren son görevli İlyas Süer'in Almanya'ya gitmesiyle seyyar kütüphanecilik sona erer. Köylüler kendilerine kitap getiren kişileri hiç aramazlar. İstanbul'daki kütüphaneleri de gezmiş olan Mustafa Güzelgöz, binaların bakımsızlığından ve memurların yılgınlıklarından dem durur. Maruz kaldığı adaletsizliğe kimsenin karşı çıkarmaması ve yalnız kalması üzerine kendisi de hak aramaz. Nevşehir Valisi Mehmet Aldan'ın ağlaması ve çabaları da sonuç vermez. Avanos'ta görev yapan bir öğretmen öğrencilerine Mustafa G.'nin heykellerini yaptırır. Kendisine verilmiş olan heykellerden birini Dimitrios alır. Çocuğunun heykel yaptığını gören bir veli ona kızmış ve yaptığının dinen caiz olmadığını söylemiştir.

Hanife'nin Ameliyat Olması ve Mustafa G.'nin Yukarıdakileri Eleştirmesi Bir süredir Hanife'nin yaşadığı baş ağrılarının Mustafa G.'nin yaşadığı sorunlardan kaynaklandığı düşünülür. Onu muayene eden doktorların koydukları teşhisler oldukça baştan savmadır. Bunun üzerine Mustafa G. Ankara'daki Osman Ersoy ve Milli Eğitim'de doktor olan biladeri Ahmet aracılığıyla Hanife'yi Ankara'daki bir hastaneye yatırır. Yapılan tetkikler sonucunda Hanife'nin beyinde ur olduğu ortaya çıkar. Yapılan ameliyat sonucunda Hanife sorunsuz bir şekilde sağlığına kavuşur. Hanife'yi kaybetmekten çok korkmuş olan Mustafa G. onun sağlığına kavuşmuş olmasına çok sevinir. Atatürk Kütüphanesi'nde Müfettiş Rasim Esmer'le karşılaşan Mustafa G. yazmış olduğu rapordan pişmanlık duyduğunu dile getirir. Rapor "yukarıdakilerin" isteği üzerine yazılmıştır. Mustafa G. "yukarıdakilerin" kitaplara ve kitaplıklara düşman olduklarını Melih Cevdet Anday, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Nazım Hikmet'in şiirleriyle anlatır. Köylünün aydınlanmasını istemeyen yöneticilerin Köy Enstitülerini ve Halkevlerini kapattıklarını hatırlatır. Dimitrios Mustafa G.'nin anlattıklarını dikkatli bir şekilde not alır.

Dimitrios'la Aziz'in Kan Kardeşi Olmaları ve Dimitrios'un Larisa'ya Geri Dönmesi Birlikte bir şeyler içmeye giden Dimitrios'la Aziz ikilisi kan kardeşi olmaya karar verirler. Murat ve Mustafa G.'nin şahitliğinde ikili kan kardeşi olur. Murat, Milli Eğitim'le anlaşamadığı için öğretmenliği bırakıp dükkân işletmeye başlamıştır. Kan kardeşi olmanın yükümlülüklerini iyi bilen ikili birbirlerine her zaman sahip çıkacaklarına söz verirler. Larisa'yla Ürgüp'ün kardeş şehirler olmaları için teşebbüslerde bulunmaya karar verirler. Belediye Başkanı Kürşat Numanoğlu'yla bu konu üzerine görüşülür. İkilinin teklifinden oldukça memnun kalan Kürşat N. Larisa Belediye Başkanı Kaffes Khristodulos'a Dimitrios aracılığıyla mektup göndermeye karar verir. Yazılan mektupta Kürşat N. Larisa'dan temsilciler getirilmesini talep eder ve Ürgüp'te mübadillerin şerefine bir şenlik düzenleneceğini bildirir. Memleketine geri dönmeye hazırlanan Dimitrios'un bavuluna mantı, pekmez, yoğurt, su ve toprak haricinde Refik Başaran'ın bir kaseti de koyulur. Evine varır varmaz durumunu bildirmesi istenir. Güzelgözler onu gözyaşlarıyla uğurlar.

Ürgüplü Yunan Mübadillerin Ürgüp'te Konuk Edilmeleri Larisa'ya geri dönen Dimitrios ninelerine ve Anastasia Teyzesi'ne Ürgüp'ten getirdiği toprakları ve suları verir. Anastasia toprağı saksıya doldurur ve en sevdiği bitkisini oraya eker. Ninelerinden biriye toprağı yastığına döker ve diker. Her gece başını o yastığa koyarak uyur. Getirilen sular afiyetle içilir. Refik Başaran'ın taş plaktan türkülerini dinleyen Yunanlar başlangıçta yadırgasalar da zamanla sese ve müziğe alışırlar. Dimitrios Ürgüp'te aldığı notları yeniden düzenleyip temize çeker. Kürşat Numanoğlu tarafından verilen mektubu Yunancaya çeviren Dimitrios mektubun aslını ve çevirisini zarfa koyup Larisa Belediye Başkanı Kaffes Khristodulos'a götürür. Kaffes K. Kürşat N.'nin teklifini olumlu karşılar ve davete icabet edeceklerini bildirir. Kıbrıs sorunu ve Makarios'un Ürgüplü olmasından dolayı Ürgüp Belediye Meclisi'nde tartışmalar yaşanır. Dimitrios'un öncülüğünde Larisa'da Yitik Yurtlar Derneği kurulur ve Ürgüplü mübadiller burada çeşitli etkinlikler düzenlerler. Bütün itirazlara rağmen Ürgüplü Yunan mübadiller Ürgüp'te konuk edilirler. Tarihi mekanlar gezilir, yöresel yemekler yenir koro haline türküler söylenir. Mustafa G. gördüğü manzara karşısında Dido Satiriyu'nun *Benden Selam Söyle Anadolu'ya* adlı eserini hatırlar.

Ürgüplülerin Larisa'da Konuk Edilmeleri Kaffes K. Kürşat N.'nin jestine karşılık Ürgüp'ten getirilecek bir kafileyi Larisa'da ağırlamak ister. Fakat bu davet Yunanistan kamuoyunda büyük bir sansasyona sebep olur. Yunan basınında Kürşat N.'nin Kuzey Kıbrıs'ta Anti-Yunan propagandası yaptığı spekülasyonları yapılır. Türk düşmanı Yunanların tepkileri nedeniyle Ürgüplülere vize verilmez. Zira aynı dönemde Yunanistan Türkleri vizesiz ülkelerine almazken Türkiye Yunanlıları vizesiz kabul etmektedir. Fakat bir süre sonra Yunan hükümet yaptığı hatadan geri adım atar ve Ürgüplü kabile Larisa'da ağırlanır. Aziz Güzelgöz'ün öncülüğünde Ürgüp'te Türkiye Yunanistan Dostluk Derneği kurulur. Mübadeleyle ilgili bir müze açılır ve araştırmacılara kolaylık sağlanması hedeflenir. İki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için karşılıklı çalışmalar yapılması temenni edilir. Türk-Yunan dostluğunu savunanların çabaları sayesinde iki kent kardeşliğini ilan eder. Böylece Dimitrios'la Aziz'in kardeşliği iki kente yayılmış olur. Askeri darbenin yaşandığı günlerde Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından Mustafa Güzelgöz'ün yaşamöyküsü *Mustafa Güzelgöz ve Eşekli Kütüphaneci* başlığıyla kitaplaştırılır. Mustafa Güzelgöz kütüphanecilikten emekli olduğu ve maruz kaldığı haksızlığa karşı mücadele vermediği için pişmandır. Fakat çabalarının bu şekilde takdir edildiğini görmek onun için hoş bir teselli olur.

Temalar

Ataerkillik Anlatının başkişilerinden biri olan Mustafa Güzelgöz'ün kütüphanecilik kariyeri ve sonraki hayatı boyunca mücadele ettiği yegâne şey ataerkil düzen ve dogmatik inançlardır. Her fırsatta taşradaki cehaletten yakınan Mustafa Güzelgöz köy halkını aydınlatmak ve onları bilinçlendirmek için otuzdan fazla köye eşeklerle kitap taşır ve taşıdığı kitapları isteyenlere ödünç verir. Uygun yapıların bulunduğu ve gerekli izinlerin alındığı yerlerde kitaplıklar açılır. Bu sayede Mustafa Güzelgöz halkı aydınlatmak, onları kendi sorunlarına çözüm üretebilen bireyler ve topluluklar haline getirmek ister. Kadınların dini ve batıl inançlardan dolayı baskı altında tutulmaları ve dinin bir istismar, sömürü aracı olarak kullanılması halkın aydınlanması ve bilinçlenmesindeki en önemli engellerdir. Ürgüp'te açılan kütüphaneye kadınların gelmemesini kabullenemeyen Mustafa Güzelgöz, onları kütüphaneye çekebilme için dikiş makinesi ve beşik gibi eşyalar getirir. Batıl inançlarından dolayı şarap üretimine ve heykel yapımına karşı çıkan kişilerle mücadele verir.

Kültür Anlatı boyunca Anadolu'nun güzide bir beldesi olan Ürgüp'ün kültürü, coğrafyası, halkı, sanatı, müziği, mimarisi ve tarihi hakkında bilgiler verilir. Ürgüp'ün önemli tarihi mimarilerinden biri olan Tahsin Ağa Kütüphanesi'nin kuruluşu hakkında bilgiler verilir. Beldenin önemli halk ozanlarından biri olan Refik Başaran'ın yaşamöyküsüne değinilir ve bazı türkülerine yer verilir. Bölgede yürütülen sanatsal faaliyetlere ve araştırmalara değinilir. Özellikle kütüphanecilik alanında yapılan çalışmaları ve girişimleri Mustafa Güzelgöz kendi tecrübelerine değinerek anlatır. Kütüphanecilik alanında yapılan çalışmalara ve eksikliklere değinir. 1924 yılındaki mübadeleyle Ürgüp'ten Yunanistan'a giden Yunanların öyküleri üzerinde durulur. Memleketlerini özleyen Yunanlar Ürgüp'ü masalsı bir diyarmış gibi anlatırlar. Dimitrios ve Aziz'in girişimleri sayesinde Larisa ve Ürgüp kardeş kentler haline gelirler. İki kültür arasında kültürel faaliyetler tertiplenir. Özellikle Refik Başaran'ın türküleri iki ulus arasında köprü görevi görür.

Güç Coğrafi olarak ülkenin ücra bölgelerinde kalan taşralara eşeklerle kitap taşıyarak köy halkını aydınlatmaya ve bilinçlendirmeye çalışmış olan Mustafa Güzelgöz özellikle ülkenin bürokratlarını ve siyasilerini rahatsız etmeye başlamıştır. "Yukarıdakiler" olarak adlandırılan kişiler Ankara'dan Ürgüp'e müfettiş Rasim Esmer'i gönderirler ve Mustafa Güzelgöz'ün bölgede kurulan kooperatiflerden çıkar elde ettiğini iddia ederek emekli olmasını isterler. Özellikle Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönemlerde toprak ağalarının baskıları nedeniyle Köy Enstitülerinin ve Halkevlerinin kapatıldığını hatırlayan Mustafa Güzelgöz, aynı haksızlığa kendisinin de maruz kalacağını hiç düşünmemiştir. Fakat aynı haksızlığa maruz kalan başkisi, halktan ya da aydın kesimden hiçbir destek göremeyince yıldınlığa kapılır. Yukarıdakilerle baş edemeyeceğini düşünen Mustafa Güzelgöz emekliliğini isteyerek kütüphaneciliği bırakır. Halkın aydınlanmasını, bilinçlenmesini, sömürüldüğünü fark edip örgütlenmesini istemeyen siyasiler ve bürokrasi Mustafa Güzelgöz gibi karakterlerin girişimlerine engel olur. "Yönettikleri yani aşağıdakiler bilinç kazanırsa yönetme isinin güçleşeceğinden endişe duyarlar. Her zaman için aşağıdakiler yukarıdakilerden aşağıda olmak zorundadır. Yoksa buldukları mevki ve makamı kaybetmeleri an meselesidir. Bu sebepten de köylere kitap taşıma işine engel olma girişiminde bulunurlar" (Karabela (Şermet) 2007, 633).

Dostluk 1924'teki mübadeleyle memleketini terk edip Yunanistan'a göçmek zorunda kalan Ürgüplü Yunan anlatı kişileri doğdukları topraklara hasret duyarlar. Büyüklerinden Ürgüp'ün masalsı

coğrafyasını duymuş ve orayla ilgili büyüleyici hikâyeler dinlemiş olan Dimitrios Katsikas Ürgüp'teki Başköy'ü gezip görmek ister. Ürgüp'e gelen Dimitrios Aziz Güzelgöz'le tanışır. Aziz Güzelgöz tarafından oldukça sıcak bir şekilde karşılanan Dimitrios büyüklerinden dinlediği öykülerdeki kişilerin gerçek hayatta var olduklarını görür. Güzelgöz ailesi Dimitrios'a ikramlarda bulunur, onu evlerinde ağırlar ve görmek istediği yerleri gezdirir. Güzelgöz ailesinin insancılığından fazlasıyla etkilenen Dimitrios Aziz'i kan kardeşi olarak görmeye başlar. Aziz ve Dimitrios ikilisi Murat ile Mustafa'nın şahitliğinde kan kardeşi olurlar. O günden sonra ikili Ürgüp'le Larisa'nın kardeş kentler haline gelmesi için çalışırlar. Kıbrıs sorununun yaşandığı dönemlerde Larisalılarla Ürgüplüleri bir araya getirmeyi başaran ikili iki şehrin tabelalarına kardeş yazdırmayı başarırlar. Bürokratik ve ideolojik engelleri aşarak iki ulus arasındaki barışa yönelik köprüler kurmayı başarırlar.

Görev Romana adını veren Eşekli Kütüphaneci'nin yaşamöyküsünün anlatıldığı eserde okur, başkışının sahip olduğu idealist dünya görüşüne şahitlik eder. Kaymakam Fahri Çıvgın'ın teşvikiyle Tahsin Ağa Kütüphanesi'nde kütüphanecilik görevine başlayan Mustafa Güzelgöz halkın aydınlatılmasını ve bilinçlenmesini kendine görev edinir. Kütüphanedeki kitap sayısını arttırmak ve çeşitliliği arttırmak için birçok insanla, devlet kurumlarıyla, derneklerle ve sivil toplum kuruluşlarıyla görüşür. Bir köyü yöneticilerle birlikte ziyaret ettiğinde kendisine neden sandalye verilmemiş olduğunu düşünür. Halkın saygısını kazanabilmek için ona hizmet etmesi gerektiğine kanaat getiren Mustafa Güzelgöz kütüphanede görevli olan çalışanlar ve eşeklerle birlikte köylere kitap götürmeye başlar. Uygun yapıları olan köylerde kitaplıklar açılır. İnsanları kitap okumaya teşvik etmek için yarışmalar düzenlenir ve etkinlikler yapılır. Komisyoncular tarafından sömürüldüğünü fark eden köylülerin kooperatifler kurmalarına önayak olur. Onları kooperatifçilik konusunda bilinçlendirir. Köylüleri kütüphaneye çekmek için çeşitli girişimlerde bulunur. ABD tarafından düzenlenen Halka Gönüllü Hizmet Ödülü'ne layık görülür. Devlet kurumları tarafından takdimnameler alır ve bütün dünyaya Eşekli Kütüphaneci adıyla nam salar.

Kişi İncelemesi

Mustafa Güzelgöz (Açık/Sorumlu) Anlatının başkarakterlerinden biri olan anlatı kişisi bilge bir tiplene olarak oluşturulmuştur. İlk mesleki deneyimi futbol takımı antrenörlüğü olan başkarakter daha sonra kaymakamın teşvikiyle Tahsin Ağa Kütüphanesi'nde çalışmaya başlamıştır. Hanife'yle evlidir ve Aziz'le Murat adlarındaki oğulları haricinde dört çocuğu daha vardır. Millî Eğitim'de doktor olan Ahmet adında bir kardeşi vardır. Kütüphanecilik yaptığı dönemlerde özellikle köylülerin aydınlanmalarını ve kendi akıl çağlarına erişmeleri için önemli girişimlerde bulunmuştur. Olumlu bir tiplene olan anlatı kişisi Greimas'ın Eyleysel Örnekçesi'ndeki özne işlevini görmektedir. "Mustafa, 1921 doğumludur. Saza karşı ilgisi vardır. Babasından gizlice saz alır, çalmaya çalışır babası bulunca da yakar. Okumayı üç ayda sökmüştür. Abece kitabını Kör Saniye Teyzeye en az otuz üç kez okumuştur. Cenk kitaplarını büyük bir heyecanla okumuştur. Eline hangi kitap geçiyse gidip Kör Saniye Teyze'ye okumuştur. Onun evine gelen komşulara da kitap okumuştur. Kitap okudukça okuması geliyordu. Ürgüp'te okunacak kitap kalmamıştı. O ise henüz dokuz yaşlarında bir çocuktü" (Yanardağ 2005, 454). "Mustafa Bey yaptığı hiçbir şeyden doyumuna ulaşamaz. Kitaplar ve kitaplıkla ilgili her gün farklı bir şey yapmak ister. Tek odalı kitaplığı yeterli bulmayarak üç oda bir salonlu bir kitaplık yaptırır. Lise ve ortaokul öğrencilerini kütüphaneye yönlendirici yarışmalar açar. Mustafa Güzelgöz'e bunlar da yeterli gelmez. Köylere kitaplık kurma fikri doğar" (Karabela (Şermet) 2007, 635). "Onun öncülüğüyle uygun köylerde küçük kitaplıklar açılır ve bu kitaplıklara köylüler arasından memurlar atanır. İstanbul'daki, Ankara'daki dostlarına mektuplar yazarak bu kitaplıklara yetişkinler ve çocuklar için ayrı ayrı kitaplar, dergiler göndermelerini ister; köylülerin bu kitaplıklarda vakit geçirmeleri için birer radyo koydurur. Erkekler gibi kadınların da rahatlıkla gelebilmeleri için dikiş makineleri, halı-kilim dokuma tezgâhları, beşik gibi malzemeler de koydurur" (Çetin 2021, 137).

Güdümlenici Başkalarını etkilemek ve belirli bir konuda eyleme geçirmek konusunda yeteneklidir: "Gol önce kafadan, sonra ayaktan çıkar. Siz de golü önce kafanızdan, sonra ayağınızdan çıkaracaksınız. Onun için kitaplığa gelip kitap okumalısınız" (Baykurt 2010, 37).

Eleştirel Aydınlanmaya ve halkın bilinçlenmesi karşı çıkan toplumsal kesimleri eleştirir: "O 'Yukarısı' dediği, ben kendimi bildim bileli kitaptan, kitaplıktan hoşlanmaz. İsterse eşekli filan olsun, hele köydeki kütüphaneden hiç hoşlanmaz. Bunu sonra sonra daha iyi anladım. O Yukarısı, kitap okuyan köylüden, koy çocuğundan hiç hoşlanmaz" (Baykurt 2010, 108).

Bilinçli Mustafa Güzelgöz sınıf bilincine sahip ve sömürüye karşı olan bir karakterdir: “Sizin Olympus dağındaki gibi en, en yukarda, her zaman karanlıkçılar vardır. Onlar halkın uyanmasından korkar. Uyanırsa yönetemeyiz sanırlar. Doğrudur, yönetemezler. Çünkü halk uyanırsa kendi kendini yönetir” (Baykurt 2010, 109).

Bilge Ülkesinin ve içinde yaşadığı toplumun geçirdiği tarihsel süreçlerin farkındadır. Sömürülen ve ezilen halkı aydınlatmak için gerekli sorumluluğu üstlenir: “Kemal Paşa birçok yenilik yaptı. Ama bizde zadedânlık çok güçlüdür. Eşraf güçlüdür. Bunlar halka kolay kolay göz açtırmaz. Çoğu yerde ağalık vardır. Onlar hiç göz açtırmaz. Ağalar da hocalar da medreselerden yetişenlerin çoğu Mustafa Kemal’e de, onun kurduğu Cumhuriyet’e de alttan alttan düşman idiler. Ama bunu belli edemiyorlardı. Onun arkadaşı İsmet Paşa, Cumhuriyeti biraz korumaya çalıştı. Ama sonraki yöneticiler Kemal Paşa’nın getirdiklerini birer ikişer yok etmeye başladı. Eskiden cahillik fazlaydı; şimdi daha fazla. Gittikçe de artıyor. Bu nedenle de bize yeni kitaplar gerekir. Eski yapı yetmez; yeni yapı gerekir. Kitaplık için yalnız tek odalı bir yer var. Kendi kendime gece gündüz düşünüyorum: Cahilliği yok edecek ilaç bilim değil mi? Evet, bilim. İşte o da kitapların içindedir. Cahilliği ancak okumakla yenebiliriz. Karanlığı okuyup öğrenmekle, kafayı ışıklandırmakla yenebiliriz” (Baykurt 2010, 40).

Düşünceli İnsana dair konularda derin ve anlamlı düşüncelere sahiptir: “Kitap sevgisi diye bir sevgi vardır sanırım. Ana sevgisi, kardeş sevgisi, yâr sevgisi gibi bir sevgi. Bu sevgi insanın içinde doğuştan mıdır? Yoksa sonradan mı uyanır? Bunu bilmiyorum. Daha doğrusu, ben şöyle inanıyorum: Kitap sevgisi de bütün öbür sevgiler gibi doğuştan vardır; ama uyuyordur. Onun zamanı gelince uyandırılması gerekir” (Baykurt 2010, 42).

Yaratıcı Halkın sorunlarına yönelik yapıcı çözümler üretir: “Kooperatif demek birlik demek. Birlikte iş yapmak, çalışmak, yardımlaşmak, birlikte kazanmak demek. Bizim imecemiz yok mu? Biraz ona benziyor ama ondan ayrı. Bedensel, parasal gücümüzü birleştirip varlık oluşturmak, o varlığı çalıştırmak. Kendimizde o varlığın çevresinde çalışıp topluca kazanmak. Kazancı bölüşmek. Hepsini değil birazını işin daha da gelişmesine ayırmak...” (Baykurt 2010, 70).

Vefalı Eski dostunu daima minnetle anar: “Bir saz ve söz sanatçısı olarak Refik Başaran gözümün nurudur. Refik Başaran bizim büyük bir sanatçımızdır. Hemen şurdan; Damsalıdır. Damsa’nın adını değiştirip Taşkınpaşa yaptılar. Çok güzel bir köydür. Bizim Damsalı Refik Başaran’ın çok plağı vardı. Biz onunla can kardeşiydik” (Baykurt 2010, 14).

Dostane Yunanistan’dan gelen konuğu Dimitrios’a karşı oldukça sıcakkanlı davranır: “Bak dinle Dimitrios Efendi, sana ondan birkaç türkü dinleteyim!” dedi. Bir kaset buldu kasetler arasından. Teybe koyup bastı. Dın dın dın. Daha ilk anda Dimitrios içinden, “Bu ne?” diye şaşırdı. Bir çalıyı tozlu yolda sürüyorlar. Dın dın dın. Öyle düzensiz, dın dın dın, paldır küldür bir ses. Saz bir yana gidiyor, solistin sesi bir yana” (Baykurt 2010, 14).

Cömert Eski bir dostu gibi ağırladığı Dimitrios’un otelde konakladığı günlerin ücretini öder: “Ertesi gün Mustafa Bey, Dimitrios’u otelden alıp eve getirdi. Dimitrios iki günlük yatak parasını ödemek için yazıcının önüne gittiğinde borcunun ödenmiş olduğunu öğrendi. Mustafa Bey ödemişti. Buna çok mahcup oldu; ama olan olmuştu” (Baykurt 2010, 24).

Dimitrios Katsikas (Açık/Sosyal) Ataları 60 yıl önce Ürgüp’ten Larisa’ya göç etmek zorunda kalmış olan Yunan bir aileye mensuptur. 1924 yılında gerçekleşen mübadeleyle büyükleri Ürgüp’ten Yunanistan’a göç etmiştir. Atalarının anlattığı Ürgüp’ün masalsi hikâyeleriyle büyümüştür. Selanik Üniversitesi’nde Teoloji ve Felsefe okumuş olan anlatı kişisi aynı üniversitede Uygarlık ve Mimarlık Tarihi dersi vermeye başlamıştır. Anlatının geçtiği zamanda yirmi altı yaşındadır. Ürgüp’ün Başköy köyünü bir haftalığına gezmek için seyahate çıkan anlatı kişisi Güzelgözlerle tanışması üzerine tatilini uzatır. Olumlu bir tiplene olan Dimitrios Greimas’ın Eyleyensel Örnekçesi’ndeki özneyi temsil eder. Aynı zamanda diğer öznelerle yardım ettiği de görülür. “Yunanistan’ın Larisa şehridendir. 60 yıl önce ataları Anadolu’dan Ürgüp’ten göç etmek zorunda kalmıştır. Selanik Üniversitesinde Teoloji ve Felsefe okumuş, aynı üniversitede asistan, Uygarlık ve Mimarlık Tarihi dersi vermektedir. 26 yaşındadır. Bir hafta Ürgüp’te kalmak için gelmiş, iki hafta kalmıştır. Bekardır. Ninesi ve dedesi 1924 yılında Başköy’den Yunanistan’a göç etmiştir. Dimitrios yarım yamalak Türkçe konuşmaktadır” (Yanardağ 2005, 455). “Dimitrios ataları Ürgüp’te yaşamış bir Yunan gencidir. Yunanistan’ın Larisa şehriden atalarının yaşadığı Ürgüp’ü ziyarete gelir. Yıllarca önce anne babası Yunanistan’a göç etmek zorunda

kalmış. Ancak çocukluğundan beri Ürgüp hikayeleri dinleyen Dimitrios'un bilinçaltı bunlarla doludur" (Karabela (Şermet) 2007, 636).

Heyecanlı Ataların doğduğu ve büyüleyici bir üslupla anlattığı kenti görmek için oldukça heyecanlıdır: "Yunanistan'ın Larisa şehrinden olan Dimitrios Katsikas, sıcak bir yaz günü Anadolu'da, Ürgüp'ün ortasında Ankara otobüsünden indi. Heyecandan titriyor. İçi anlatamayacağı duygularla dolu. Köklerinin bulunduğu topraklara gelmekten mutlu değil miydi?" (Baykurt 2010, 5).

Meraklı Büyüklerinden dinlediği Ürgüp'ü daima merak etmiştir: "Altmış yıl önce büyükannesiyile büyükbabası buralardan göçmek zorunda kalmıştı. Onlar neredeyse yaşamlarının sonuna geldi; Ürgüp'ü hâlâ o kadar çok konuşur, derin özlemlerle anlatır ki, Dimitrios'un bilinci, bilinçaltı bebekliğinden beri, bunlarla dolup taşı" (Baykurt 2010, 5).

Mutlu Ürgüp'e gelmiş olmaktan ve Güzelgöz ailesiyile tanışmış olmaktan oldukça memnundur: "Dimitrios yatmadan düşündü: "Gerçekten bir masal diyarındayım. Masal insanına benzer insanlar arasında bulunuyorum. İnsanların ilişkileri de masal ilişkisine benziyor. Evet, burda her şey masala benziyor. Masal dünyasına geldim tam! Bu da benim içimdeki çocuğu uyandırıyor. Küçük Dimitrios takılıyor Mustafa Bey'in eşeğinin ardına, birlikte yolu yokuş köylere gidiyorlar..." (Baykurt 2010, 16).

Dostane Başlangıçta önyargıyla geldiği Ürgüp'te karşılaştığı yerel halkın sıcakkanlılığı onu büyüler: "Dimitrios defterinin bir yanına not etti. "Ürgüp'ün köy yollarındaki birbirinden güzel, filozof duruşlu eşekleri özel olarak not edeceğim... Ama en başa, insanların çok iyi yürekli olduğunu belirteceğim. Kadınlarının hem güzel, hem çok akıllı olduğunu özellikle belirteceğim" (Baykurt 2010, 26).

Hayalperest Mustafa Güzelgöz'ün kendi öz yaşamöyküsünden esinlenerek anlattığı öyküleri zihninde canlandırır: "Dimitrios, Ürgüp ve çevresinde gezdikçe, Kapadokya denilen bu bölgede dolaştıkça, bir masal ülkesinde bulunduğuna artık daha çok inanıyor. Mustafa Bey'in öyküsünü de bir yeni zaman masalına benzetiyor. Peribacaları gibi taştan, topraktan bir adam, kitap sandıkları yüklü bir eşeği yokuş yukarı çekip gidiyor" (Baykurt 2010, 77).

Samimi Kendisini ağırlayan Aziz Güzelgöz'le samimi bir dostluk kurar: "Bir gün gene peri kayalıklarına oyulmuş doyumevine gidip eğlendiler. Geç vakte kadar yiyip içip, dinlendiler. Yoksa içkiyi biraz fazla mı kaçırdılar; Dimitrios sarıldı Aziz'in boynuna, "Kardeşim, benim can kardeşim!" diye ağlamaya başladı. Ona uyup Aziz de, "Benim can kardeşim, kan kardeşim!" diye karşılık verdi. İşte tam o an, birden çözülüp birbirlerinin yüzüne baktılar" (Baykurt 2010, 117).

Bilinçli Güzelgözler gibi o da Türk ve Yunan halklarının kardeşliğinden yanadır: "Dimitrios, Mustafa Bey'in boynuna sarıldı. "Sen çok yaşa Mustafa Bey!" diye kucaklayıp salladı onu. Bu düşe, bu düşünceye çok güldü. Aziz'le kurduğumuz düşü gerçekleştirsek, bir gün Yannis Ritsos'u alıp buraya getireceğim, senin konuşun olacak. O zaman öyle bir akşam yemeğinde elini onun eline değdirerek, ikiniz birlikte halklarımız arasında sonsuz barış için kadeh kaldıracaksınız..." (Baykurt 2010, 122).

Duyarlı Farklı kültürlerden de olsa insanlarla empati kurar ve onlarla dayanışmaya inanır: "Dimitrios Katsikas, Larisa'ya varınca kendini, Türklerle Yunanlıların ortak geçmişi ve şimdi birbirlerine olan özlemlerini anlatan bir roman okumuş, hâlâ etkisini yaşıyor gibi duyumsadı. Büyüklerinin yaşadığı eski toprakları sevdi. O topraklarda yaşayan bugünkü insanların yüreğini gördüğüne inanıyor. Halklar birbiriyle buluşsa, görüşse ve kendi kendilerine kalsalar, ne kadar iyi olur! Öyle sanıldığı gibi düşmanlık filan yok arada. Bu duygularını defterine not etti" (Baykurt 2010, 127).

Aziz Güzelgöz (Açık/Sosyal) Mustafa Güzelgöz'ün aykırı düşünce yapısına sahip olan oğlu anlatının geçtiği zamanda yirmi altı yaşındadır ve antika dükkânı işletmektedir. Karakteri ve mizacı sayesinde yerel halk tarafından çok sevilip saygı gören anlatı kişisi genç yaşına rağmen Aziz Baba adını almıştır. Bir çocuğu olan anlatı kişisi Selma'yla evlidir. İki ulusun kardeşliği için çaba sarf eden ve düşkünüleri daima gözetmeye çalışan karakter olumlu bir tiptedir. Greimas'ın Eyleysel Örnekçesi'ndeki özne işlevini görmektedir. Aynı zamanda belirli bölümlerde Mustafa Güzelgöz'ün amacına ulaşmasında yardımcı görevi de görür. "Baba sıfatı ile anılmasının sebebi yoksul ve düşkünüleri gözetmesi ve misafirperverliğidir. Aynı zamanda evrensel kardeşliğe ve dostluğa inanır. Dimitrios'la Aziz Güzelgöz'ün aralarında güçlü bir dostluk oluşur" (Karabela (Şermet) 2007, 637). "Aziz

misafirperver, alçakgönüllü bir insandır. Dimitrios'u bir kardeş gibi sevmiş onunla kan kardeşi olmaktan çekinmemiştir. İki beldenin kardeş şehir olması için Ürgüp'te dernek kurmuş, olumsuzluklara rağmen başarılı olmuştur. Çok güzel saz çalar. Refik başaran türküleri söyler" (Yanardağ 2005, 455).

Utangaç Özellikle yabancılarla ilk defa iletişim kurduğunda utangaç davranır: "Arayıp sorarak antikacı dükkânını buldu. Girdi içeri. Genç bir adam, bir Fransız'a kıt İngilizce'siyle bir şeyler anlatıyor. Arada utangaç utangaç gülüyor, müşterisine içtenlikle yardım etmek istiyor. Genç adam sonunda malları satıp parasını aldı" (Baykurt 2010, 8).

Nazik Başkalarına karşı oldukça naziktir: "Yüzünde gene o utangaç gülüş, "Buyrun, size yardım edeyim..." dedi" (Baykurt 2010, 8).

Cömert Misafirine ve başkalarına karşı oldukça cömerttir: "Aziz Baba elini uzattı. "Hoş geldin; otur bakalım" dedi. Sonra çırağına buyurdu: "Erdem, git yavrum, bize iki çay söyle! Kendine de dondurma al!" Çıkarıp çocuğa para verdi" (Baykurt 2010, 9).

Dostane Evinde konuk ettiği Dimitrios'la samimi bir dostluk kurar: "Bir gün gene peri kayalıklarına oyulmuş doyumevine gidip eğlendiler. Geç vakte kadar yiyip içip, dinlendiler. Yoksa içkiyi biraz fazla mı kaçırdılar; Dimitrios sarıldı Aziz'in boynuna, "Kardeşim, benim can kardeşim!" diye ağlamaya başladı. Ona uyup Aziz de, "Benim can kardeşim, kan kardeşim!" diye karşılık verdi. İşte tam o an, birden çözülüp birbirlerinin yüzüne baktılar" (Baykurt 2010, 117).

Kararlı Türk ve Yunan dayanışmasını inşa etmek konusunda önemli girişimlerde bulunur: "Biliyorum, bu kararımız şimdilik bir düşür. Varsın düş olsun. Biz iki arkadaşı, daha doğrusu iki kardeş, bu düşü gerçekleştirmeye çalışacağız. Böyle işler önce birer düş olarak başlar. O düşü önce bir kişi görür Biz iki kişi gördük. İyi bir düşse, öbür insanların düşü olur. O zaman düşümüz daha çabuk gerçek olur. Ben inanıyorum ki, bunun için yorulup bitinceye kadar çalışmamız gerekir. Maden böyle, biz de çalışacağız" (Baykurt 2010, 123).

Bilinçli Türk-Yunan dostluğunun geliştirilmesi gerektiğini hatta bu konuda geç kalındığını dile getirir: "Aziz Güzelgöz, işlerin daha da sağlama alınması için Ürgüp'te bir Türkiye Yunanistan Dostluk Derneği kurulmasının hazırlıklarına başladı. "Bunu şimdiye kadar çoktan yapmış olmalıydık! Aklimız başımıza biraz geç geldi!" diye söylendi. Derneğin kurucuları arasına kadın erkek 84 Ürgüplü katıldı. Mustafa Bey buna da çok şaşıtı. Meğer ilk adımın atılmasını bekliyormuş" (Baykurt 2010, 145).

Başkaldıran Aziz Güzelgöz'ün uysal görüntüsünün ardında isyankâr bir karakter vardır: "Madem öyle, sazi ben çalacağım; Müdür Bey uyarıyı bir de bana çeksin!" dedi. O direndi çünkü dersleri çok iyiydi. Müdür Bey birkaç kez, "Evladım bırak şu sazi!" diyecek oldu ama Aziz yılmadı; çalmayı sürdürdü. İyice üstüne düştü. Güzel çalar söyler şimdi. Elbet refik Başaran büyük sanatçıdır; her ne kadar Dimitrios onu uzun süre ilginç bulmadı, hatta sevmediyse de" (Baykurt 2010, 141).

Öncü Ürgüp'le Larisa kentlerinin kardeş kentler olmaları konusunda öncü bir rol oynar: "Aziz Güzelgöz'ün başkanlığında küçük bir komitenin hazırladığı gezi programını bir mektupla Larisa'ya gönderdiler. Mektuba, "Ekleyip çıkarmak istediğiniz konular varsa lütfen bildiriniz" diye yazdılar. Altı aya yakın zaman geçti aradan. Sonunda otuz iki kişilik grup Ürgüp'e geldi. Çok iyi karşılandılar" (Baykurt 2010, 134).

Kaynakça

Baykurt, Fakir. *Eşekli Kütüphaneci*. 3. İstanbul: Literatür Yayınları, 2010.

Çetin, Rabia. *Fakir Baykurt'un Romanlarında Toplumun Müşterek Bilinçatını Yansıtan Tiplerin Karşılaştırmalı İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2021.

Erol, Mustafa. *Fakir Baykurt'un Romanlarında Yer Alan Kişiler*. Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2019.

Karabela (Şermet), Sevim. *Fakir Baykurt (Hayatı ve Romanları Üzerine Bir İnceleme)*. Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, 2007.

Nutku, Hülya. «*Fakir Baykurt: "Anadolu'nun kültürel değerlerine bağlı bir yazarım elbet, ama fazlaca değil."*» Varlık, 1997: 7-39.

Yanardağ, Mehmet Fetih. *Fakir Baykurt'un Hikaye ve Romanlarının Tema ve Yapısı Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya: İnönü Üniversitesi, 2005.